

BİLİM AHLAKI

Albert Bayer

Say Kitap Pazarlama, 1982

Bilim ve Ahlak

Kimileri “Bilim ahlaka aykırıdır, insana kötülük eder” diyor. Onlara göre, bilim öldürme güçlerimizi çoğaltmakta, insanı makineye köle etmekte, kinin budalalığın eline tehlikeli silahlar vermekte; insanların iyiliğine çalışır görüldüğü zaman bile, lüksü, açgözlülüğü, doymazlığı daha da azdırmaktadır. Onu sıkı bir düzen altına alalım.

Kimileri de daha yumuşak davranıyorlar. Bilimi suçlamıyorlar, seviyorlar onu; bilimden, sağlık işleri için bir takım teknik bilgiler, ya da ekonomik düzen için birtakım ustalıklar istiyorlar. Ama bilimin bir kural koymasına, bir ülkü sunmasına gelemiyorlar. Onlarca, bilim özü gereği sadece görür, yargılamaz: Ahlaka aykırı değil, sadece ahlak dışıdır.

İki düşünce de aynı ölçüde bilime zararlıdır. Ahlak, pratik birtakım öğütler yığını değil, bir ülkünün dile gelişidir.

Bilim Ahlaka Aykırı mıdır?

Ortaya atılan ilk karşı düşünce şu: Bilim ahlaka aykırıdır. 1914 – 1918 yılları arasında on beş milyon insan savaşta can verdi. Bu ölüm işi için kim silahlandırdı ulusları? Bilim.

Tagore'ya göre: “Bilim üzerine kurulan yaşayış kimi insanların hoşuna gider. Çünkü onda sporun bütün özellikleri vardır. Ciddi görünmeye çalışır ama derinliği yoktur, insanın yüce yanını hesaba hiç katmaz”. *Einstein* ise: “Bilim bugüne dek köleler yaratmaktan başka bir işe yaramadı; savaş zamanında bizi zehirlemeye, paramparça etmeye yarıyor; barış zamanında da yaşamımızı kararsız hale sokuyor. Bilimler, insanları kafa işlerine adayıp büyük ölçüde kölelikten kurtaracak yerde, onları makinenin kölesi yapmıştır. İşçilerin büyük bölümü uzun ve sıkıcı günlerini tiksinti içinde geçirirler, ama bu bile o zavallı ücretleri için titremekten alıkoyamıyor onları”. *Einstein*, bilimler için “Bir bela” diyecek kadar ileri gidiyordu. *Pascal* ise: “Bilimler insanın harcı değildir ve insan onları bilmekle, bilmemekten daha çok yitirir insanlığını” demektedir.

İnsanı yanıltan, bilimin kendisi ile pratik uygulamalarının birbirine karıştırılmasıdır. Sokaktaki adam için bilim, bilgin ile teknik adamın birbirinden ayrılmaz işidir. Bilim teknikten apayrı bir şeydir: Yalnız ve yalnız olayların, olaylar arasındaki ilişkilerin çıkarımsız araştırılmasıdır. Yüzlerce yıl boyunca, bilim ile teknik birbirine karışmıştır. İster fizik, ister biyoloji, ister toplumbilim olsun, bilginin görevi deney ve aklın ortak çabası ile olaylar dediğimiz şeyle yasalar dediğimiz şeyleri iyice belirtmektir sadece.

Pozitif araştırmanın ruhunu kavramış kimse için, bilginin yasası ile yasacının yasası apayrı şeylerdir. İkincisi bir takım buyruklar, birincisi ise gözlemler ve yorumlardır. İkincisi olması gerekeni, olması istenileni yapmaya, birincisi ise olanı anlamaya yönelmiş bir çabadır.

Bilgin, bir bilim adamı olarak, kendini yalnız anlama işine verir ve kurallar koyma kaygısına düşmez. Yasa diye adlandırdığı bütün bu tasarımlar neye yönelmektedir? Onun gözünde bunların bir tek amacı var: Bunlar bize evrenin gittikçe doğru, yani daha geniş ve daha ince bir imgesini vermelidirler. Bilginin yaşamı bir tek sözcükte toplanır: Öğrenmek. İnsan gereksinimlerini, isteklerini, tutkularını karşılamak için bundan faydalanmaya bakar: İşte o zaman, teknik ya da zanaat dediğimiz şey ortaya çıkar. Pozitif araştırmanın sağladığı bilgi başka, teknik adamlarının bu bilgiden istedikleri gibi yararlanmaları başkadır; bilgi başka şey, onu kullanma başka şeydir. Buluşu uygulayan adam bir makine, bir araç yapar da salt bilgiden öte bir takım amaçlara yönelirse, bilim alanından çıkar ve artık yaptığı her şeyde kişisel sorumluluk yüklenmiş olur. Bilginin tek isteği ise, bilgiye ulaşmaktır. Bilgisini bu ahlakın buyruğuna verebilir. Ama bu ahlak bilim ahlakı değilse, o zaman bilim, kendini yarattıktan sonra kullananların davranışlarından sorumlu değildir. Bilim üstüne hakça bir yargıda bulunmak isteniyorsa, bilimin kendisi, niyetleri ve görevi üstüne yargı yürütmek gerekir.

Bilim Ahlakdışı mıdır?

Bilim ahlaka aykırı değildir, kabul; ama ahlakdışıdır öyleyse; yalnız gerçeği aramaktan başka kaygısı olmadığı için iyi ve kötü ile ilgilenmez; bu yüzden, bir ülkü aramak için bilime başvurmak delilik olur. Ahlakçı olması gerekeni, bilgin de olanı arar. Bilmekte usta, iyiyi kötüyü göstermekte güçsüz olan bilim, özü gereği ahlak dışıdır. Ondan bir takım yaşama kuralları istemek, onu küçümsemek, ona ihanet etmek olur. Bilim gerçeği görür, kurallar koymaz. Olanı söyler, olması gerekeni değil. Bilimsel geçinen bütün ahlaklar, pozitif araştırmanın ne olduğunu bilmedikleri için bilimselliğe kalkışmışlardır. İnceleme konusu olarak, olanı değil olması gerekeni ele aldığımız anda, bilginin hem işini, hem işinin ruhunu küçümsüyorsunuz demektir.

Bilim bize, insan topluluklarının ahlaksal düşüncelerinin ne olduğunu, nasıl geliştiğini söyleyebilir; ne değerde olduklarını, ya da nasıl olmaları gerektiğini söyleyemez. *Lévy-Bruhl*'a göre: “Bir topluma ancak kendinde var olan ahlak verilebilir”. “İklim değiştiren niteliğini değiştirmeyen haklı ya da haksız hiçbir şey yoktur. Kutuplardan üç derece yükselme bütün hukuk sistemini altüst eder. Doğruluk bir boylamdan öbürüne değişir. Az bir süre içinde temel yasalar değişir. Aynı şey Pirenelerin bu yanında doğru, öbür yanında yanlış sayılır.

Bilim Ahlakı

Bugüne dek bir ahlak bilimi kurmaya çalışılmışsa da, bu yoldaki çabalar boşuna gitmiştir. Çünkü kurallarla ilgili olanın bilimi olamaz. Bilim ahlakı, bilim araştırmasının kendinde bulunan ahlak ilkelerinin bütünüdür. Bunlar, bilimi doğuran, yaşatan, ona amacını gösteren, yöntemlerini esinleyen kurallarla ilgili düşüncelerdir.

Bize bilimi veren ahlak nedir? Yalnız işten anlayanlarca az çok bilgince düzenlenmiş ilkelerin tümüne ahlak adı veririz. Toplumsal açıdan bakan kimse için ahlak, toplumsal olaylarda ortaya çıktığı biçimiyle, iyi ve kötü arasındaki ayırimdan başka birşey değildir. Batı toplumlarının geçirdiği en büyük ahlak değişikliği köleliğin ortadan kaldırılmasıdır.

1. Ahlak bilimi boş kuruntudan başka birşey değildir. Yüzyıllardır boşu boşuna ardından koşulmuştur. Bilim ahlakı ise, bir gerçektir.
2. Bilim ahlakı, insan topluluklarına sunulan bütün ahlaklara, güzellik bakımından eşittir ya da onlardan üstündür. Bugün, hiçbirinin yapamadığı ölçüde yaşamımızı düzene

koymak ve coşkumuzu tazelemek bakımından öbür ahlaklardan daha yetkili olduğu açıktır.

Aklın Üstünlüğü

Bilimiz gelişmesinde gelişmesinde yeri olan ilk düşünce şu: Biz insanları üstün yapan şey, gittikçe daha çok ispatlı gerçeklere varmak için aklın yeni buluşlara atılışdır. Gerçek bilim çıkar gözetmez; bir sorunla karşılaşınca, bunu çözümlenmekle işe yarar bir sonuç alınır mı, alınmaz mı diye uğraşmaz. Bilimin derdi, bilinmeyen bir şeyin yerine bilineni, bir gizlin yerine bir kavrayışı koyabilmektir. Bir takım tasarımlarla yetinen ünlük yararın üstünde ruhumuza işlemiş olan ve hiçbir işe yaramasa da, evreni kavramaya çalışan yalın merak vardır. Bilim, anlama, yani bizim olay dediğimiz şu yapıları yükseltme ve akılla kavranılır bir düzene sokma yolunda bir çabadır. Kendini bu işe vermiş kimselerin işbirliğini ister. Kuşuklar, kaygılar yakasını bırakmaz onun; insandan kendini vermesini ister bu çaba. Bilim adamları düşüncenin buluşçu yanını her şeyin üstünde tutmaktadırlar. Bilim ahlakının yüce ilkesi aklın önceliğidir.

Birçok din adamı ve filozoflar bütün üstünlüğümüzün akıldan geldiği konusunda anlaşılır. Bu noktada, bilginlerden uzak değildiler. Yolu onlar açmıştır. Bilim araştırmayı sonsuz olarak düşünür ve bizim üstünlüğümüzü, zaman ve uzayda hiçbir sınır tanımadığı bu araştırma ve buluşlarda görür. Oysa dinler mutlak'a varmak kaygısında olan felsefeler akli kesin bir takım durumlarda durdurmak isterler.

Pascal'ın ünlü sözü şöyledir: "İnsan, doğayı o yüce ve olgun görkeminde seyretmek için dalsın hele". Daha sonra mistik düşüncelere kapılan Pascal: "Herkesin paylaştığı yanlışlarla yetinmemizi istiyor, çünkü hiç olmazsa bunlar bizi araştırmaktan alıkoymuyor".

Eski Yunan-Latin dünyasında, akli coşturup bilimsel gerçekleri araştırmaya zorlayan çok güçlü bir istek vardı. Bu istek, Epikhuros okulunun evreni akıl yoluyla açıklamaya çalıştığı günlerde etkiliydi. Sonra bu ateşli istek söndü. Roma uygarlığı, birinci yüz yılda, Fransa'yı kapladığı zaman, bilim alanında kazanılmış ne varsa bir kaybettir; pozitif araştırma alanındaki araştırmalar durdu, akıl kendi üzerine kapandı. Epikhuros okulu hem ağır basan Hıristiyanlığın, hem de Julianos'un lanetine uğradı. Mystère'lerin (dinsel oyun) o tembel ülküsü baskın çıktı. Sonuç: Öbür ülkü yeniden uyanıp hümanizma ile birlikte öcünü alıncaya kadar aradan yüzyıllar geçti.

Auguste Comte, değişmeyen bir düşünce, ahlak ve politika düzeni kurma sevdasında. Oysa bilim devinimdir ve dizginlenip durdurulmadığı sürece de düşman durumuna düşmektedir. Comte'a göre: "Evreni tam olarak bilmek, elimizde olmadığı gibi, doymak bilmeyen merakımızın dışında, bu bilginin bize getireceği önemli bir şey de yoktur".

Victor Hugo ise şöyle yazıyor: "Bilim sonsuz devinim arar. Onu bulmuştur da. Bilim devinimin ta kendisidir. Bilim getirdiği iyiliklerden yana durmadan değişme halindedir. Onda her şey devinir, değişir, kabuk değiştirir. Her şey her şeyi yalanlar, her şey her şeyi yıkar, her şey her şeyi yaratır, her şey her şeyin yerini alır. Dün doğru diye benimsenen şey, bugün yeniden gözden geçirilir. O yüce bilim makinesi durmak dinlenmek nedir bilmez; hiçbir zaman doymaz; en iyiye olan susuzluğu tükenmez. Mutlak'a gelince, yabancısıdır ona. Bilim insanın dört bir yanında tedirginlik içindedir".

Bilime karşı öfke şuradan gelmektedir. Auguste Comte, değişmeyen bir düşünce, ahlak ve politika düzeni kurma sevdasındadır. Oysa bilim devinimdir ve dizginlenip durdurulmadığı sürece de düşman durumuna düşmektedir.

İnsan, bir şeye sahip olmanın verdiği o burjuva güvenliğinden vazgeçip, bütün tehlikesiyle birlikte aklın o büyük serüvenini kabul ettiği ölçüde insandır. İnsanın asıl üstünlüğü, gittikçe daha çok öğrenme yolundaki bitmez tükenmez çabasında olduğuna göre, biz insanların ilk ödevi, herkesin bu üstünlükten yararlanmasına çalışmaktır. Kafa çalışması, maddesel kaygılara karşı bağımsızlık ister. Bilim savaştır, düşür, serüvendir, umut ve coşkudur. Durdurulamayandır o.

Birlik İlkesi

Bilimsel çabanın ikinci ülküsü birliktir. Bilim her zaman ve her yerde, herkesin anlaşmasını ister. Dinler, felsefeler, bilimden çok önceleri, akılları uzlaştırmak, bir tek gerçekte birleştirmek istemişlerdir. Reform, dini yeniden gençleştirmeyi, evrensel yapmayı düşünmüşse de, eski Hıristiyanlığı ikiye bölmekten öteye gidememiştir. Büyük dinler insanların vicdanlarını paylaşma yolunda yarış halindedir. Ama işin acı yanına bakın ki, birlik kurma istekleri onları birbirlerine salıyor ve barış istekleri de savaşa dökülüyor. Bilim uzlaştıran şeydir.

Euklides'in, Pythagoras'ın denklemleri, Archimedes'in buluşları önünde artık ne Platon'culuk vardır, ne de Epikhuos'culuk. Kepler ve Galileo yasaları önünde ne Jansenius'lar, ne de Cizvitler, ne Tomaso'cular, ne de Descartes'çiler, ne Spinoza'cılar vardır artık. Newton'la Einstein'ın karşısında, ne Yaradancılar, ne dinsizler, ne Kant'çılar, ne Comte'cular, ne idealistler, ne faydacılar vardır: herkes tam uyum içinde anlaşmaktadır. Katolik, Protestan, Musevi, Müslüman bilginler vardır. Ama Katolik geometrisi, Protestan, Musevi, Müslüman geometrisi diye birşey yoktur. Fransız, İngiliz, Alman, Rus fizikçiler vardır: Ama fizikte, Fransız gerçekleri, Alman gerçekleri diye birşey yoktur.

Eski ahlaklar “Birleşin” diyordu ama ayrılıkları artırıyordu: Bilim ahlakıysa susuyor ve birleştiriyor. Hangi yoldan? Bildiğimiz yoldan: Akla ve deneye dayanan ispatlama yolundan. Bilgin, fizikçi ve toplumbilimci niçin ispatlama işinde bunca sıkı yasalara uyuyor? Bilgin yalnız gerçeğe ulaşmak ve kişisel bir inanca varmak istemiyor, bu inancın paylaşılmasını, bu gerçeğin herkes için apaçık olmasını istiyor da ondan. İnsanın insana sevgi ve saygı beslemesi bilimsel araştırmanın ruhudur.

Kimi kez kaba güç, çıkar ve duygu da bir birlik yaratabilir. Ağızları tıkanmış vicdanlar, ölç alma saatini beklerler sessiz sessiz; bu saat de, gelir çatar er geç. Çıkar üzerine kurulan anlaşma kimi zaman daha sağlamsa da, basit ve geçici olmaktan kurtulamaz; çünkü bir an için bir noktaya yönelen çıkarlar, çarçabuk yön değiştirir. Duygu üzerine kurulan anlaşma daha soyludur ama çabuk bozulabilir; çünkü duygu değişken, kimi zaman da kördür; çünkü gerçeğin kesinliklerine kolay kolay uyamaz.

Gereği gibi ispatlanmış gerçeklerin ortakça benimsenmesinden doğan anlaşma ise, tam tersine, sapaşğlam bir temele dayanır ve artık rastlantıların, tutkuların oyuncağı olmaktan çıkar. İnanmak istediği için değil, deney karşısında inanmamak elinden gelmediği için inanan kimse, görüşünü değiştirmez. Eğer bilimin çağrısına uyup, başkalarını zorlayacak yerde, inandırmaya, çelmeye, aklını yatırmaya çalışırsak, birliği güvenli bir temel üzerine oturtmuş oluruz.

Özgürlük İlkesi

Bilim ahlakının üçüncü ilkesi düşünce özgürlüğüdür.

Büyük dinler bu özgürlüğü temelsiz sayıyor, ona saygı göstermiyorlar. IV. Yüzyılın ortalarında, bir imparatorluk buyruğu, puta taparlığı ölümle cezalandırıyordu. Yahudi dinine karşı aynı hoşgörüsüzdür. Son olarak, katıksız Hıristiyan olmayanlara, yani sapkınlarla da inanç özgürlüğü tanımazdır.

Batılıların dünyasında, cellâtların düşünceye saldırdıkları bir karanlık çağ başlıyor: Bu çağda, Haçlılar, inançsızları ya da Albegios'ları öldürmekle cennete gideceklerini sanmaktadırlar. İncil'i yorumlamada anlaşılamayan Katoliklerle Reformcular savaş alanlarında birbiriyle çarpışmaktadır.

Fransız Devrimi, İnsan Hakları'nı kamuya bildirdiği zaman, eski hoşgörüsüzlük yasalardan atılıyorsa da Kilise dogmalara bağlı tutumunu elden bırakmıyor. Papa Pius VI, 20 Mart 1790'da, İnsan hakları Bildirgesi'nin maddelerini lanetliyor. Papa Gregorius XVI. şöyle yazıyor: "Herkes inanç özgürlüğü tanımak ve bunu sağlama bağlamak isteyen o yanlış, o yersiz kural, daha doğrusu o sayıklama, aldırmaçlık öğretisinin zehirli kaynağından çıkıyor". Mutlak'ı öne sürdünüz mü, ister istemez özgürlüğü yok saymış olursunuz.

Özgür düşünce haklarını hiçe sayan, ya da sakatlayan yalnız dinler değildir. Toplumların düzeniyle ilgili filozofça düşünceler de kendilerini zorbaca savunmuşlardır. İnsan inandırıp kandıramadığı zaman öcünü onur kırmakta arar; yasalarda yer alan özgürlük de törelerden kovulur. Bilimin büyük özelliği, lanetlere de, aforozlara da yabancı kalmış, özgürlüğü davranışının yasası yapmış olmasıdır. Bilim, yaptığı tanıtımları kimseye zorla benimsetmez, kendiliğinden benimsenir onlar. İnsan kafasının bunlara katılmasından daha özgürce, daha kendiliğinden bir şey olmaz. Kendini ele vermeyen gerçek karşısında bilginler duraksar, bocalar, birbirlerine danışır. Herhangi bir düşünceyi sınırlamak hiçbirinin alından geçmez. Uyanık kafaların çarpışmasından gerçek ortaya çıkar ve umulmadık şeyler üzerinde birliğe varılır. Araştırma dünyasında herkese tanınan özgürlük, istemeye istemeye de yarım ağızla verilmiş bir özgürlük değil, oyunun kuralı, başarının koşuludur. Bu bağımsızlık, araştırmanın yalnız yasası değil, ruhudur da.

Mutlakçı dinler ve felsefeler, her şeyden önce, düşüncenin kesin olarak varacağı değişmez bir takım durumların peşindedirler. Oysa bilim yeni yeni atılışlar için durmadan dayanak noktaları arar kendine. Özgürlük, tartışmanın yasası olarak kalıyor.

Dogmalar zorba güce karşı dayanırken; mutlakçılığın egemen olduğu yerde, ister istemez, zorbalık da egemen olurken, bilim tertemiz kalır, ellerini kana bulamaz. Özgür araştırma, özgür tartışma pozitif araştırmanın ruhudur. Dinin bilime karşı savaşmak için devlet gücünü yardımına çağırdığı çok görülmüştür.

Bilim ahlakının üçüncü ilkesi, bizleri düşünce özgürlüğünü sevmeye, onu hem kendimiz, hem de başkaları için sevmeye çağırıyor. Özgürlüğü kabul edelim, çünkü iyi bir şeydir, verimlidir, ilerlemenin baş koşuludur. Düşüncelerin özgürce dile getirilmesi, bir takım aşırılıklara kaçılma bile, yine de bağıntılı gerçeğin ortaya çıkmasına yardım eder.

Bilim ahlakı, yalnız başkalarının özgürce düşünmesini, düşüncelerini özgürce dile getirmesini değil, her anlayış çabasında yer alan o peşin ilgiyle ve saygıyla dinlenmesini de ister.

Bugünün yanılığında yarının doğrusunu selamlar. Bilim ahlakı, politik alanda özgürlük sözcüğünün yarattığı anlaşmazlığı ortadan kaldırmaya yardım eder. Özgürlük, düşüncenin her çeşit baskıya karşı korunduğu yerde vardır ancak. Düşünceleri ulaştırma araçları aklın buyruğunda değil de, paranın buyruğunda kaldıkça, özgür düşünce alışverişi bir aldatmacadan öteye geçemez.

Gerekircilik ve Hoşgörü

Buraya kadar, sadece ergin bilimlerin, yani fizik ve biyoloji bilimlerinin gelişmesinde yeri olan ilkelerden söz edildi. Bu bilimlerin yanına toplumbilimi de koyacak olursak, bir dördüncü ilke ortaya çıkar: *Hoşgörü*.

Eskiden, astrolog her gezegende, ya da yıldızda Tanrının yüksek istemini görmekteydi. Toplumbilim de insanların davranışlarını, insan teklerinin özgür seçimleriyle değil, eşyanın doğasından oluşan yasalarla açıklamaktadır. Her toplumsal gerekircilik, ister istemez, bütün insanlara karşı anlayışlı bir hoşgörü getirir.

Bizden öncekiler ve çağdaşlarımızın bazıları için, kötülük yapan insan, onu yapmakta özgürdür. Onu uyardığımız, eğitip doğru yola soktuğumuz zaman, üstümüze düşeni yapmış sayılırız. Buna karşın, yine kötülük yaparsa, isteyerek yaptı demektir. Suç kendinindir. Öyleyse, suçluya yapılanı yapabiliriz ona; adalet hor görülmesini, hüküm giymesini, ceza çekmesini ister onun.

İyileri, doğruları öven, kötülerini yerin dibine batıran sayısız ahlaklar buradan geliyor. Yanılmaz bir yargıcın bizi yargılayacağı kıyamet günü, Tanrının iyi kulları için cennet, kötü kulları için cehennem tasarlayan dinler buradan geliyor.

Toplumsal barış günlerinde, asıl sorun artık haksızlığı sürdürenlerle savaşmak ve onları yok etmek değil, eğitmektir. Eğitimse nefreti, kini kendinden uzak tutar; anlayış göstermemizi ister bizden. Özgürlük, istediği kadar yasalarda yazılı olsun, törelere ve ruhlara işlemekten sonra, sözde kalır. İnsanlık tarihinde, faşistlik görülmemiş bir gerilemedir.

Sayısız dinler ve felsefeler, herkese: “Erdemli olmaya, kendi ruhunuzu kurtarmaya bakın!” diyerek, ahlak sorununu basite indirmişlerdir. Dört bir yanı kötülükler, bayağılıklarla çevrili bir insanın kendi kusursuzluğu ile övünebilmesi olacak şey midir? Bireysel denilen ahlak topluluğun ahlakına bağlıdır ve asıl sorun da, bir insan topluluğunun şu ya da bu üyesini yükseltmek değil, topluluğun kendisini yükseltmektir. Bilim ahlakı, toplumlarımızı yükseltecek güçte olan şu iki büyük duyguyu, kötülükten nefret ile insan sevgisini uzlaştırmamızı başaracaktır.

Başarı Koşulu

Yeni buluşlara atılan aklın coşkusu, birlik özlemi, özgürlük tutkusu: İşte, bilimsel araştırmada yer alan ilkeler, bu araştırmayı yaratan, yöneten ve yaşatan ülkü. Bilim kendini oluştururken kendisinden ayrılmayan bu ilkeleri de yaymış olur. Bilim ahlakı, yerleşmiş bir takım eski güçlerle çatışma halindedir. Gençliğin eğitimini bilimin dışında doğmuş olan bir takım dinler ve felsefeler yönetiyor.

Bilim ahlakı, buluşçu, düşünce güçlerini coşturan bir ahlak olduğu içindir ki, teknik adamları, saptanmış olaylardan ve bilinen yasalardan sadece bu coşkunun yararına yararlanacaklardır. İnsanları ekonomik kölelikten kurtarmayı kendilerine iş edinecek; maddesel hazları artırmaktan çok, tek tek ve bir arada herkese, kendi çabasının büyük parçasını düşünsel hazlara ayırma yollarını sağlayacaklardır.

Bilim ahlakı dünyayı birliğe götürme kaygısı olduğu için, ondan esinlenen teknik adamları, çıkar gözetmeyen araştırma sonuçlarının kin ve ölüm işinde kullanılmasını istemeyeceklerdir artık. Bilim ahlakı özgürlük saygısı olduğu için, esinlerini ondan alan teknik adamları herhangi bir zorba gücün buyruğuna girmeyeceklerdir. Geleceğe yönelme her ülkünün özüdür.

Tarih bize şunu öğretiyor: Bilimsel bilginin ilerlemesi, eninde sonunda önüne geçilemez bir şey de olsa, bu ilerleme aynı ve sürekli değildir. Bütün insan eserleri gibi bilim de, ancak ona hizmet edecek olanların coşkun atılışları ve tükenmez sabırlarıyla yaşayabilir.

Bilim ve Coşku

Öteden beri alışılmıştır: Şiirin coşkusuna bilimin soğuk sertliğini karşı koyarlar. Bir yanda atılış, fantezi, düş; öte yanda, sayıların kuru sertliği. Bilim ahlakı aynı zamanda ve daha önce, duygu ahlakıdır da. Birinci ilkesi ispatlanmış gerçek aşkı, yeniyi bulan düşünce sevgisi; ikinci ilkesiyse, kardeşlik duygusudur.

Nerden geliyor bu sevinç? İnsanın, ispatlanmış gerçek alanını genişleterek yapabileceği işlerin en büyüğünü başarabilme duygusundan. Çıkar gözetmeden gerçeği araştırma biz insanlara özgü bir şeydir, özelliğimizi yapar bizim. Düşünce, akla uygun bir düzen kurunca, dünyayı avucunun içine alır.

Tanrıbilimcilerle filozofların kafasında Tanrısal Varlık'ın büyüklüğü, her şeyi bilmenin ve önceden bilmenin tadını tatmasındaydı. Ama bilim adamının sevincini, metafiziğin Tanrılara yakıştırdığı sevinçten daha da çekici yapan şey, bilgi coşkusuna araştırma coşkusunun, aklın nesnel üstündeki egemenliğine yoldaşlık eden şu serüven duygusunun eklenmesidir. Astronomların, hesap ve deney yoluyla sonsuz küçüğü yenmekte olan fizikçilerin sevinci yanında bir kenti ele geçiren saldırganın sevinci nedir ki? *Thierry*'e göre: “Şu kör, şu umutsuz ve acılı halimle kesin olarak söyleyebilirim ki, dünyada madde hazlarından, hatta sağlıktan da değerli bir şey varsa, o da, kendini bilime adamaktır”.

Bilinmeyen dünyaları bulmanın katıksız coşkunluğunu da yalnız bilgin duyabilir. İnceleme, gerçeğe doğru bir çeşit yol alma olan inceleme, herkese aynı çeşitten hazlar verir. Öğrenmek isteyen, bilim yoluna giren herhangi bir kimse bilgin'in sevinçlerini paylaşır, onun gibi anlamının gururunu duyar, karanlıklardan yavaş yavaş anlaşılır bir dünyaya çıkmanın coşkusunu tadar. Bilginler, öğrencileri, araştırmanın bunalımları, umutları, düş kırıklıkları ve sevinçleriyle daha yakından ilgilendirirler, o zaman bu genç kafalar bilimin canlı güzelliğini yapan şeyi daha içten duyup anlayacaklardır.

Öğrenme sevincinden aşağı kalmayan bir başka sevinç de, düşünen insanlarla kendini birlik halinde duymanın, “ispatlıyorum, öyleyse birleştiriyorum” diyebilmenin verdiği sevinçtir. İnsanoğulları, mutluluk dedikleri şeyin en temizini, kendilerini başkalarına yaklaştıran duyguda aramışlardır. Rousseau'ya göre: “Biz yalnız kendimizin değil, başkalarının da mutlu olmasını istiyoruz ve bu mutluluk bizimkine zarar vermedikçe onu arttırır”.

Bilim ancak özgürlük içinde ve özgürlükle gelişir. Herkesin hakkı olan insanca mutluluk, başlıca gücümüz olan aklımızın özgürce gelişmesinden doğar. Kötülüklerin en aman sızı, aklın atılışını durdurmaktır. 1634'te Descartes, Galileo'nun bazı buluşlarından çıkardığı sonuçlar için Mersenne'e şunları yazıyor: "Çok kesin, açık seçik tanıtımlara dayandıklarını bilmeme rağmen, Kilise'ye karşı onları dünyada desteklemek istemem". Bir ispatlamayı "çok kesin, açık seçik saymak", sonra da herhangi bir otoriteyle uzlaşmıyor diye onu desteklemekten vazgeçmek acı bir şeydir. Özgürlüğü isteyen tehlikeyi de istiyor demektir ki, bu da bazen acı çekme tehlikesidir. Voltaire ise: "En büyük acı, acıtmaz olmuş zincirlerin acısıdır, köleliği kabul etmenin, başkaldırmaktan vazgeçmenin acısı. Oysa sevinçlerin en temiz, durmadan kazanılan, yeniden ve yeniden kazanılan özgürlüğün sevincidir".

Durkheim'le birlikte, dinsel yaşamın ilkel biçimlerine bir bakalım. Ne buluyoruz her yerde? Amansız bir korku. *Mana* denilen korkulası güç. Daha yeni dinlerde, somut Tanrılar, yavaş yavaş soyut *Mana*'nın yerini almaya başlıyor. İnsan niteliğinde Tanrılar düşünmek bir zaman için yararlı olsa da, insanoğluna rahatlık ve güven getirmekten çok uzaktır. Ölümlülere düşen, korkmak ve boyun eğmektir. Sağlık ve zenginlik getireceğim diyen eski dinlerin yerini, mutlu bir ölümsüzlük umudu veren ahretlik dinler alınca, yeni bir adım atılmış oldu. İnsan, "korkular, titremeler" içinde yaşamak zorunda kalıyor yeni baştan.

Din, *Lucretius*'un şu sözlerini hak etmiştir:

Ne kötülükler etmemiş bu din.....

Dinin yapamadığını yapmak, yani korkuyu ortadan kaldırmak için ne etmeli? Dünyayı açıklama çabasında, tanrısal varlıkların o değişken, o korkunç, o kestirilemeyen istemi yerine, doğa yasalarının anlaşılır düzenini koymalı. *Doğa için gözlem ve akıl gerek* diyen *Lucretius*, bilimin ruhunu açıklıyor. *Vergilius* şunları diyor:

Ne mutludur o kimse ki
Kavrar nesnelere nedenini
Atar bütün korkuları bir yana
Boş verir yakarmaya alınyazısına
Tamunun korkusuna gürültüsüne
Alır tümünü ayağının altına!

Ortadan kalkan her bilgisizliğin ardından yeni bir güven doğar. Yıldırımlar, depremler, su baskınları, salgın hastalıklar, korkudan titreyen biz ölümlülere, anlaşılmaz ya da hevese bağlı birer ceza gibi değil, aklın kavrayabildiği yasaların birer sonucu olarak gözükmemektedir artık. Bunları anlamak biraz da yenmek demektir. Güvenlik diyorum, iç rahatlığı demiyorum. Çünkü bilim ruhu, ahret mutluluğu, üstün mutluluk adına ne varsa hepsine karşıdır. Bilimiz eseri, gerekli ağırbaşlılığı içinde, baştanbaşa sevinç, sevgi ve dirlik eseridir. Aklını işletenlerle düşünce ve duygu ortaklığı yapmak ve düşünen bütün insanların bir gün, gerçekten yaşayan varlıklar olması için çalışmak yetmez mi onun mutlu olmasına?

En Son Karşı Düşünce

İleri sürülen en son karşı düşünce şu:

“Pekâlâ, diyorlar bize, bilimin kendi alanı, hem de geniş bir alanı var, kabul; ama evrensel bir alan değil bu”. Bilimin yanıtı bıraktığı noktalar üzerinde onun yerine, başkalarının konuşması doğru olmaz mı? Bu karşı düşünceler, Hıristiyanlığı savunanlarca çok kez ileri sürmüştür. Okuyorum sanan kör, biliyorum sanan delidir. Yalnız “seviyorum” diyen tanrıya gider. Bize bilginin kapılarını açacak olan araştırma değil, ölümdür; bizi, yüce Varlık’a büründüren, onunla birleştiren ölümdür.

Bugün bilim her şeye karşılık vermiyor. Ruhtan, Tanrıdan, ölmezlikten söz açtınız mı, susuyor. Yer ve zamanın etkisine dayanamayıp, özü gereği, ister istemez yok olacak kesin bir bilginin pek değeri olmadığını düşünmek, hakkımız, görevimiz değil midir? Gerçekleşmiş bir olay, daha iyi gerçekleşen bir başkasına yerini verdiği zaman büsbütün ortadan kalkmaz, yeni kuram bir öncekiyle birleşir ve onu aşmak için yine ona dayanmakla başlar işe. İddiacı olmaları dolayısıyla, toptan yok olmak kesin gerçeklerin yazgısıdır asıl.

Önce, “mutlak” peşinde koşan dinlerin insanlara sunduğu “karşılıklar”, bunları kabul edenlerin kafasında tam bir güven, kuşkudan uzak bir umut yaratır diye kesin bir şey söylenemez. “İnsanlığın acılarını dindirmeye çalışan eski teraneler” onu uyutamamıştır ve hiç bir tanrıya dayanmayan sözler, onları benimseyenler için bile, değersiz kalmıştır. Bilim için “mucize” diye bir şey olmadığı çok açıktır. Bilimin bütün işi, onları bir yasa kavramına bağlamak olacaktır.

Eskinin “Bilmiyoruz, öyleyse inanalım!” sözüne, bilim “Bilmiyoruz, öyleyse araştıralım!” sözüyle karşılık veriyor. Gerçeği araştıranların ortak yazgısı, kendileri kadar, hatta daha çok, çocukları için çalışmaktır.

İnsanlık Destanı

Bir ülkü, ancak coşku verebilirse, ülkü adına hak kazanır. Hangi ülkü, bu bakımdan, derin bilim kafasını yaratan ülküyle boy ölçüşebilir; hangi ahlak biz insanların serüven, şiir susuzluğuna, kendini bir şey adama isteğine böylesine coşturucu bir içki sunmuştur; hangi din insanda, insan olma gururunu böylesine cömertçe yükseltebilir? Ahretlik dinler, Tanrıya benzeyen insan, yaratılışın odağıdır, kralıdır.

İnsafsız bir mantığı olan Kutsal Kitap şöyle diyor: Gerçek Hıristiyan “bu dünyada yaşamından nefret eden kimsedir”. Ermiş Paulus’da: “Ölmek bir kazançtır benim için” diyor. Ermiş Augustines: “Yaşam acı bir şölendir” demiştir. Ama felsefeler şunu gösteriyor: Bir ülkü, insanı yalnız geçmişte ve gelecekte yüceltir de, yaşadığı çağda alçaltır ve ona dünyanın sonunu özletirse, sakat, hiç değilse, yarım bir ülküdür.

Düşünce yoluyla, yani deney ve akıl yoluyla, insan kölelikten kurtulmaya başlıyor. Bir ilk parıltı Akdeniz dünyasını aydınlatıyor. Sonra, Roma İmparatorluğunu silip süpüren bir mistisizm dalgası bilimi gerilere itiyor. Bilim, artık yüzlerce yıl, skolâstik ormanın derinliklerinde kaybolmuş incecik bir su sızıntısından başka bir şey değildir ve dehaların sesi, *Oresme*’lerin, *Occam*’ların sesi bir türlü duyuramıyor kendini. Rönesans’ın o büyüü

havasında, bilim her zamandan daha canlı, daha atılgan, yeniden görünüyor. Korkunun, gereksinimlerin, boyun eğdirdiği aynı insanlık, bilimi yaratmaktadır.

Copernicus'la, Galileo'yla, Kepler'le gök kubbenin fethine atılıyor. Yıldızlar çekim yasasının buyruğundadır artık ve gökler Newton'un utkusunu anlatıyor. Sanat da, bilim gibi, düşüncenin bir coşkudur, çıkarsız bir yaratış, yükseklerde buluşma gücüdür. Bilim buluşlardan buluşlara atılırken, ahlak bu atılışa ayak uydurmuyor. Daha bilgili olmakla daha doğru olmuyor insanlar.